

УДК 371.11 + 371.2

Ольга Гнепа,
*аспірант кафедри педагогіки вищої школи
Волинського національного університету
імені Лесі Українки*

РОЗВ'ЯЗАННЯ М.КРАВЧУКОМ ПРОБЛЕМ ЕФЕКТИВНОГО КЕРІВНИЦТВА УКРАЇНСЬКИМИ ПІДГОТОВЧИМИ КУРСАМИ ДО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті висвітлюються основні напрямки управлінської діяльності Михайла Кравчука як директора Українських Підготовчих до Університету Курсів. Показано внесок вченого в організацію їх ефективної роботи.

Ключові слова: *Українські Підготовчі до Університету Курси, управлінська діяльність, національна вища школа, підготовка молоді, об'єднання підготовчих курсів з гімназією для дорослих.*

В статье освещены основные направления управленческой деятельности Михаила Кравчука как директора Украинских Подготовительных к Университету Курсов. Показан вклад ученого в организацию их эффективной работы.

Ключевые слова: *Украинские Подготовительные к Университету Курсы, управленческая деятельность, национальная высшая школа, подготовка молодежи, объединение подготовительных курсов с гимназией для взрослых.*

The main directions of Myhailo Kravchuk's administrative activity as a director of Ukrainian Preparation to the Courses University are highlighted in the article. It is shown the scientist's contribution to the organization their effective work.

Key words: *Ukrainian Prepare to the Courses University, administrative activity, national higher school, preparatrion of youth, unification of preparation courses with gymnasium for adult.*

Майбутнє держави визначається якістю підготовки підростаючого покоління. На жаль, у наш час рівень знань випускників шкіл рідко відповідає вимогам до вступників у вищі навчальні заклади. Одним із ефективних шляхів підвищення цього рівня є навчання на підготовчих відділеннях ВНЗ. Головним завданням підготовчих курсів є якісний відбір абітурієнтів для подальшого навчання в університеті. Україна має багатий досвід довузівської підготовки молоді, який накопичувався десятиріччями. Вивчення досвіду 1917–1920 років допоможе знайти відповіді на

запитання, які стоять перед теперішніми центрами довузівської підготовки, сприятиме вдосконаленню їх навчально-виховного процесу. З цією метою проаналізуємо становлення і розвиток Українських Підготовчих до Університету Курсів, директором яких у 1918–1919 навчальному році був талановитий педагог Михайло Кравчук (1892–1942).

У сучасній історико-педагогічній літературі не виявлено окремих досліджень, в яких би подавався аналіз навчально-виховного процесу Українських Підготовчих до Університету Курсів. Виняток становить праця В. Урбанського «Михаил Филиппович Кравчук, 1892–1942 (?)», оскільки це єдине дослідження, в якому розкривається управлінська діяльність М. П. Кравчука як директора підготовчих курсів на основі архівних джерел.

Метою статті є аналіз управлінської діяльності М. П. Кравчука як директора Українських Підготовчих до Університету Курсів (1918–1919).

Діяльність Українських Підготовчих до Університету Курсів розпочалася разом із відкриттям 5 жовтня 1917 року Українського Народного Університету (УНУ). Необхідною умовою вступу до новоствореного навчального закладу було «свідоцтво за 6 класів гімназії» [2, арк. 5]. Ефективність функціонування української інституції залежала від наявності контингенту студентів із достатнім рівнем знань. Звідси стає очевидною потреба організації курсів з метою підготовки молоді, яка не мала освіти за шість класів гімназії, до вступу в УНУ. Враховуючи зацікавленість у прийомі до університету осіб із хорошою підготовкою, слухачі підготовчих курсів мали право автоматично, без іспиту, ставати студентами УНУ. Протягом першого року свого існування (1917/18 навчальний рік) підготовчі курси ділилися на два ступені – старший і молодший: «Йде обговорення поділу курсів... на дві групи: перша за 3–4 клас гімназії і друга... – за 5–6 клас гімназії» [2, арк. 6]. У цитованому архівному документі вказується мінімальний вік слухачів підготовчих курсів: «не менше 16 років для вступу на перший курс, не менше 17 років на другий курс» [2, арк. 7]. Відомості про зарахування молоді на курси розширюються за допомогою іншого архівного джерела: «На молодший [курс] приймалися слухачі, котрі мали освіту незначну або початкову, на старший курс – слухачі, котрих освіта була ширша, як народні вчителі, люди, що скінчили різні страхові школи, як сільськогосподарську, технічну і другі» [4, арк. 19]. Плата за навчання на курсах становила 60 карбованців за півроку. Лекції читалися у трьох орендованих аудиторіях Університету Св. Володимира.

Предмети, які викладались на курсах, мали більш загальноосвітній характер у порівнянні із державними гімназіями, матеріал був доступніший за змістом. Навчально-виховний процес здійснювався із врахуванням індивідуальних особливостей їхніх слухачів. Проблему із прогалинами у знаннях молоді вирішували, створюючи окремі групи для

невстигаючих та організовуючи для них додаткові заняття. Найповніше розкриває зміст підготовки на курсах наступна цитата з архівного документу: «Вирішено дати деяким слухачам курсів, що не знають мов, реченець, до якого мають доповнити браки, а це місяць або два, а для деяких продовжити й до Різдва. До цього часу мають вони підвчитися німецької й латинської мови, а щоб полегшити їм це, можна утворити для них окрему групу» [4, арк. 12 зв.].

Організовувати навчальний процес на курсах в умовах надзвичайно складної політичної та економічної ситуації в Україні було непросто. Становище погіршувалось через постійні зміни керівників підготовчих курсів, яких протягом восьми місяців було троє. 21 вересня 1917 року на засіданні факультетських комісій УНУ директором підготовчих курсів обрали І. Свенціцького [1, арк. 45]; у лютому 1918 року обов'язки їх керівника були покладені на О. Грушевського; у травні цього ж року курси очолив В. Шарко.

Влітку 1918 року стало зрозумілим, що Український Народний Університет буде реорганізовано у державний навчальний заклад. Тоді Рада Професорів УНУ вирішила, що надалі підготовчі курси разом з університетом, який змінить статус на державний, існувати не можуть. Це поставило на порядок денний питання про самостійну організацію курсів.

1918/1919 навчальний рік розпочався 3 вересня письмовими іспитами. Варто зауважити, що вступні та перевідні экзамени на підготовчих курсах проводились у вересні. На засіданні Ради лекторів 6 вересня 1918 року розглянули проект розкладу іспитів, запропонований Михайлом Пилиповичем Кравчуком. Після врахування зауважень і внесення до розкладу деяких змін, графік усних іспитів було прийнято остаточно. Постановили через пресу повідомити слухачів курсів із розкладом наступного змісту: «*Понеділок*: математика для слухачів усіх трьох курсів із прізвищами на літери від А до Н включно, а фізика та географія для слухачів з прізвищами О-Я. *Вівторок*: фізика та географія А-Н, математика О-Я. *Четвер*: українська мова й письменство та історія А-Н, мови: латинська, німецька, московська О-Я. *Субота*: мови: латинська, німецька, московська А-Н, українська мова й письменство та історія О-Я» [4, арк. 13]. Усні іспити приймали з 9 по 15 вересня, а 28 вересня розпочалися лекції на всіх трьох курсах.

21 вересня 1918 року на засіданні Ради Лекторів «В. В. Шарко зрікся обов'язків директора і на його місце обрано М.П. Кравчука, а секретарем – Е. М. Грицака» [4, арк. 19]. На цьому ж засіданні було прийнято офіційну назву – Українські Підготовчі до Університету Курси. Цікавою, на нашу думку, є інформація, подана в книзі В. Урбанського, що молодь попростому називала курси «бурсою Кравчука» [5, с. 75]. Дійсно, обличчям і головним репрезентантом курсів був Михайло Пилипович, на якого лягла основна організаційна робота щодо налагодження їх ефективної діяльності.

Першочерговим завданням для нового директора було забезпечення наступності між підготовчими курсами та УНУ. З цією метою Михайло Кравчук прийняв доцільне, вмотивоване управлінське рішення: «програму лекцій змінити, пристосувати її більше до гімназійної, щоби підвести курси під певний тип шкіл вечірніх для дорослих» [4, арк. 19]. Наступним кроком було запровадження трирічної системи підготовки слухачів: «на курсах встановити ще один ступінь, а це курс третій або найстарший» [4, арк. 19]. Випускники третього курсу отримували свідоцтво про закінчення семи класів гімназії.

Зрозуміло, що після такого нововведення контингент слухачів курсів значно зріс. Загальна кількість молоді, прийнятої на навчання восени 1918 року становила 330 слухачів, з них: на першому курсі (записаних) – 76, на другому – 138, на третьому – 127 [4, арк. 3]. Оскільки в Український Державний Університет приймали молодь із повною середньою освітою, на засіданні Ради лекторів 8 жовтня 1918 року були створені предметні комісії для наближення «програми викладів» до гімназійних програм. «Таких комісій вибрано чотири, головою математичної комісії вибрано В. Шарко, комісії мов (латинської, французької і німецької) – Е. Грицака, комісії по українській мові й письменству, московській мові й письменству та історії – М. Марковського, географії і природи – Перфецького» [4, арк. 3 зв.].

На підготовчих курсах користувалися навчальним планом, в який входили наступні дисципліни: природознавство, географія, арифметика, алгебра, геометрія, французька, німецька, латинська, українська і московська мови, українська література, історія, філософія, фізика, московська література. Зауважимо, що перші три предмети вивчались лише на першому курсі, а останні два читалися у студентів з другого курсу. На вивчення філософії відводився лише один навчальний рік – третій курс. Загальна кількість годин на кожному з трьох курсів становила 30 годин.

До обов'язків М. Кравчука як директора курсів входили питання планування навчально-виховної діяльності, серед яких підготовка розкладу лекцій. При складанні розкладу Михайло Пилипович за зразок використовував розклад лекцій державних гімназій. На його думку, було доцільним більше годин відводити на такі предмети, як математика та мови, «ніж на предмети чисто або майже лекційні, як географія, природознавство і другі» [4, арк. 15]. Педагог враховував, що ці дисципліни вимагають значного розумового напруження, адже під час їх проведення потрібно «перепитувати слухачів, коверзувати з ними, робити вправи» [4, арк. 15].

Михайло Кравчук зробив вагомий внесок в юридичне оформлення діяльності підготовчих курсів. Завдяки його зусиллям Шкільний Комісаріат Київської Округи визнав право курсів на існування на основі

закону від 1 липня 1914 року. Водночас перед керівником курсів були поставлені наступні вимоги: проводити іспити в присутності представника від державних українських гімназій, посаду директора мала займати особа, затверджена Міністерством Освіти [4, арк. 19]. «Рада лекторів прийняла це до відома й ухвалила вислати до Комісаріату список всіх лекторів, що працюють на Курсах й прохати про затвердження на посаді Директора Курсів М. Кравчука» [4, арк. 15 зв.].

Після реорганізації Українського Народного Університету у державну інституцію головне місце у діяльності директора займало питання про юридичний статус курсів. Невідкладним завданням була розробка проекту статуту, над яким М. Кравчук працював самостійно. На засіданні Ради лекторів 1 листопада 1918 року було обрано комісію, яка повинна була переглянути «випрацьований проект статуту і додати зміни», у складі М. Марковського, М. Кравчука, П. Пелеха і Любинської. А 18 листопада директор зачитав по параграфах власний проект статуту Українських Підготовчих до Університету Курсів, «причому присутні згодні, щоб проголосувати кожний параграф окремо» [4, арк. 5 зв.]. Запропонований проект отримав схвальну оцінку і був прийнятий з деякими змінами. Лектори вирішили подати статут на розгляд «шкільним властям, а крім того з боку правничого оформити існування курсів» [4, арк. 5 зв.]. Після консультацій з юристами 17 лютого 1919 року М. Кравчук зареєстрував статут курсів в суді і через місяць після оприлюднення документ набрав законної сили. Згідно з новим статутом 26 березня цього ж року відбулися вибори нового Правління курсів: Головою Ради Курсів було обрано професора М. П. Кравчука, який отримав 9 голосів (двоє проголосували за М. Марковського), секретарем одноголосно обрано Е. М. Грицака [4, арк. 9 зв.].

Нагальним питанням, якому Михайло Кравчук приділяв значну увагу, був зв'язок підготовчих курсів з Українським Державним Університетом (УДУ). На засіданні Ради лекторів 18 грудня 1918 року присутні погодилися, що цей зв'язок дуже бажаний і вирішили встановити в ясній і чіткій формі відносини між курсами та університетом. З цією метою запропонували «доручити Директорові Курсів просити Раду Професорів У.Д.У. висловити якнайскоріше свою думку про бажання зв'язку з Підготовчими Курсами, а коли Рада вважатиме це бажання, доручити одному делегатові ввійти в порозуміння з Радою Підготовчих Курсів, щоб конкретно цей зв'язок установити» [4, арк. 6 зв.]. На пропозицію Михайла Пилиповича, до затвердженого статуту курсів було додано 6 пунктів, які пояснювали зв'язок та «норму[вали] взаємини між Курсами та Університетом» [4, арк. 10]. У першому з цих пунктів наголошувався факт існування курсів з моменту відкриття УНУ і підкреслювався зв'язок, який виник між курсами та університетом з самого початку. Наступним кроком, як і передбачалося, був виступ М. Кравчука

на засіданні Ради Професорів УДУ 6 квітня 1919 року. На цьому засіданні заслухали прохання директора курсів до університету про розгляд статуту Українських Підготовчих до Університету Курсів і проекту додатку до нього [3, арк. 15]. Михайло Пилипович брав участь у засіданні Ради Професорів УДУ не лише як директор курсів, а як виконуючий обов'язки екстраординарного професора цієї вищої школи. Видатний вчений був членом організаційного комітету по відкриттю університету, входив до складу його видавничої комісії і виконував обов'язки секретаря фізико-математичного факультету.

Обов'язковою передумовою повноцінної діяльності підготовчих курсів була наявність власного приміщення. З метою забезпечення курсів місцем для проведення занять М. Кравчук звернувся до ректора Університету Святого Володимира, в якому працював приват-доцентом. Дозвіл на користування трьома аудиторіями (9, 11 і 13) було отримано, потрібно «тільки порозумітися з Українським Державним Університетом у справі спільного користування деякими аудиторіями, що призначені для У.Д.У.» Завдяки активній участі Михайла Кравчука у становленні УДУ, це питання було вирішено позитивно.

У листопаді 1918 року робота курсів припинилася через відсутність приміщення. На засіданні Ради лекторів 18 листопада ухвалили тимчасово проводити заняття в будинку Другої української гімназії, але до початку лекцій вирішили «скликати представників слухачів на нараду, щоб в'яснити питання, чи зможуть вони на лекції приходити з огляду на тривожний стан міста» [4, арк. 5 зв.]. Діяльність підготовчих курсів у новому приміщенні розпочалася лише 18 грудня. Через довгу перерву в роботі курсів лекції відбувались і під час свят, слухачам дали лише «три дні вільних на Різдво, а по два на Новий Рік і Водохреще» [4, арк. 6]. Після Різдва курси повернулися до будинку Університету Св. Володимира. Але вже в квітні 1919 року наказом комісара університету курси залишились без приміщення і вдруге перейшли до будинку Другої української гімназії, де залишались до кінця 1918/19 навчального року.

Однією з найважливіших проблем, яка піднімалась на кожному засіданні Ради лекторів, було фінансування закладу. Оскільки підготовчі курси існували лише за гроші, отримані за надання освітніх послуг, коштів не вистачало навіть на зарплату викладачам. Від лютого до вересня 1919 року Київ був окупований більшовиками. За радянської влади М. Кравчук неодноразово звертався в освітні органи з проханням матеріальної підтримки курсів. У квітні 1919 року директор звітував перед педагогічним колективом щодо заходів у справі одержання грошей: «В Комісаріаті Народної Освіти не можна було нічого добитися» [4, арк. 10 зв.]. Михайло Кравчук, ефективно виконуючи обов'язки керівника курсів, звертав увагу на низький рівень заробітної плати своїх працівників. З його ініціативи було підраховано години фактичної роботи лекторів і канцелярії курсів.

Рада лекторів «постановила прохати Наркомос доплатити лекторам ці гроші, які їм належать у порівнянні з другими такими ж працівниками на ниві народної освіти» [4, арк. 25 зв.]. З приходом денікінської армії курси знову не отримали фінансування. Через неспокійну ситуацію в місті частина слухачів покинула Київ. Тому закономірною є наступна постанова Ради лекторів: «Курси мають вести далі свою роботу при всяких умовах, не зважаючи навіть на малу кількість слухачів» [4, арк. 26 зв.].

Засідання Ради лекторів 6 вересня 1919 року відкрив М. Марковський, який повідомив, що «директор Курсів М. Кравчук зрікся головства Ради Курсів і через це в найближче засідання повинні бути вибори голови Ради...» [4, арк. 26 зв.]. В архівних документах не зафіксовано, чому Михайло Пилипович відмовився від директорства. На нашу думку, М. Кравчук усвідомлював, що незабаром підпорядкований йому заклад припинить своє існування, і не хотів, щоб це сталося під час його керівництва. Вибори нового директора відбулися 22 вересня. Більшість присутніх на засіданні лекторів просили вченого забрати «свою резигнацію, вказувано на те, що він дуже добре вів Курси, мав вже досвід ведення їх і через те дуже пожаданий на цьому місці» [4, арк. 27 зв.]. Не зважаючи на прохання, М. Кравчук відмовився від посади. Директором обрали Г. Холодного. Згідно з пропозицією Михайла Пилиповича ухвалили «заплатити М. Марковському, котрий виконував обов'язки директора Курсів стільки, скільки одержував директор» [4, арк. 27 зв.].

Після проведення у вересні вступних і перевідних іспитів, вирішено розпочати 1919/1920 навчальний рік 9 жовтня у приміщенні Другої української гімназії. Оскільки на перший курс «зголосилося мало слухачів», ухвалили зі вступниками читати лекції протягом місяця. При умові, «якщо через місяць набереться принаймі 10 слухачів», продовжувати навчання далі [4, арк. 28]. У зв'язку з початком занять на Курсах розглядали питання, чи проводити заняття такого типу, як у минулому році. Вирішили читати лекції і призначати «семестральні колокви, [в тому числі]... перед Різдом, щоби під час таких колоквій пізнавати краще слухачів, щоби зі слухачами повторювати пройдені відділи, частини поодиноких предметів, в кінці, щоби занотовувати все те, що проходиться і для того завести журнал на Курсах» [4, арк. 27].

Протокол засідання від 23 жовтня 1919 року відмічає, що на порядку денному стояло питання про подальшу долю курсів. Через відсутність коштів Товариство Шкільної Освіти запропонувало об'єднати підготовчі курси з Першою українською гімназією для дорослих. Така пропозиція розглядалась з метою утримання лише однієї вечірньої школи для дорослих, тобто в цілях економії коштів. Перед керівництвом курсів стояла можливість вибору: об'єднання з гімназією або подальше існування за власні кошти. Лектори і слухачі курсів висловились проти об'єднання, при цьому наводили наступні аргументи: «Курси мають за собою і більше

зробленої роботи, і довше існують, мають майже таку ж кількість слухачів, як і гімназія» [4, арк. 28 зв.]. Було прийнято постанову про подальше самостійне існування курсів, викладачі яких «годяться поки що працювати безплатно принаймі два місяці» [4, арк. 28 зв.].

На засіданні Ради лекторів 15 листопада повторно розглядали відхилену пропозицію про об'єднання підготовчих курсів з гімназією для дорослих. Неминучість об'єднання переконливо доводили такі обставини: «слухачів мало, лектори часто пропускають лекції, надії на одержання грошей нема жодної, в кінці те, що Товариство Шкільної Освіти постановило давати гроші на одну вечірню українську школу» [4, арк. 29 зв.]. Враховуючи важке становище курсів, одногolosно прийнято постанову: підготовчі курси не закриваються, а тимчасово припиняють свою роботу до початку 1920/1921 навчального року. А для того, щоб слухачі курсів «не потерпіли ні з матеріального, ні з навчального боку», вирішили об'єднатися з Першою українською гімназією для дорослих [4, арк. 29 зв.–30]. На засіданні 19 листопада заслухано «Проект умови з Радою Спілки Вчителів-Українців м. Києва у справі об'єднання з гімназією для дорослих», кожний пункт якого розглядали окремо: «1. Рада Курсів припиняє навчання на Курсах і передає всіх своїх слухачів у гімназію для дорослих...

3. Лектори нової Ради гімназії, маючи з'єднаних слухачів Курсів і гімназії, при викладанні свого предмету повинні слідити за тим, щоб слухачі обох з'єднаних установ не постраждали від з'єднання в педагогічному відношенні...

7. В тому разі, коли Курси відновлять навчання, гімназія для дорослих не чинить ніяких перешкод переходу учнів на Курси» [4, арк. 30 зв.].

Невідомо, коли точно завершили свою роботу підготовчі курси, проте 19 листопада 1919 року зафіксовано в архівних документах як дата останнього зібрання Ради лекторів.

Діяльність Українських Підготовчих до Університету Курсів сприяла розповсюдженню наукових знань серед молоді, забезпечувала зарахування здібних абітурієнтів до університету. Михайло Кравчук брав активну участь у становленні національної освіти, здійснюючи ефективне управління курсами і віддаючи цій справі чимало зусиль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Держархів м. Києва, ф. Р-936, оп. 1, спр. 1, 52 арк.
2. Держархів м. Києва, ф. Р-936, оп. 1, спр. 7, 12 арк.
3. Держархів м. Києва, ф. Р-936, оп. 2, спр. 41, 36 арк.
4. Держархів м. Києва, ф. Р-936, оп. 2, спр. 123, 31 арк.
5. Урбанский В. М. Михаил Филиппович Кравчук, 1892–1942 (?) / В. М. Урбанский. – М. : Наука, 2002. – 203 с.